

KÓSA-SZÁNTHÓ VILMA

CSALÁDSZOCIOLÓGIAI FELMÉRÉS EGY SEPSISZENTGYÖRGYI LAKÓNEGYEDBEN

A sepsiszentgyörgyi *Líceum* lakónegyed tizenhárom tömbházában 380 lakás van. Két-három szobásak, első osztályú kivitelezésűek. A 380 család egyötödével, 76 családdal töltöttem ki a kérdőíveket. A pár-választás és családtervezés tényadataiból levonható következtetések ellenőrzése végett még kitöltöttem nyolc kontroll-kérdőívet házasság előtt álló fiatalokkal. A kérdőíveken 55 kérdés van; 25 a család összetételére és személyi adatokra, 17 a családtervezésre, 10 a gyermeknevelésre, 3 a blokklakásra vonatkozik. 40 kérdést dolgoztam fel. A vizsgálat eredményeit két fejezetben ismertetem.

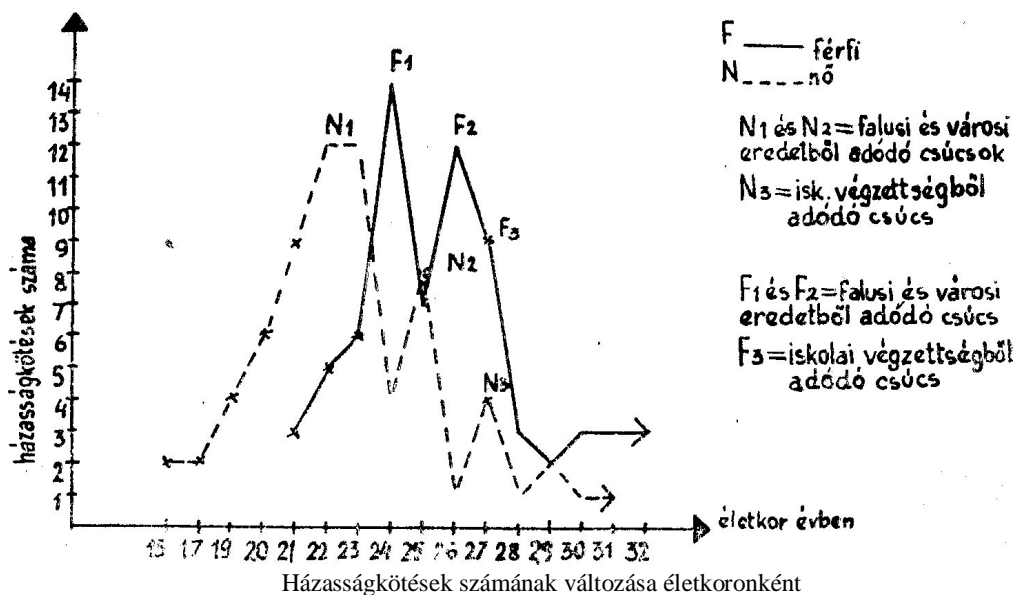
A CSALÁDOK ÖSSZETÉTELE

Házasságkötési kor

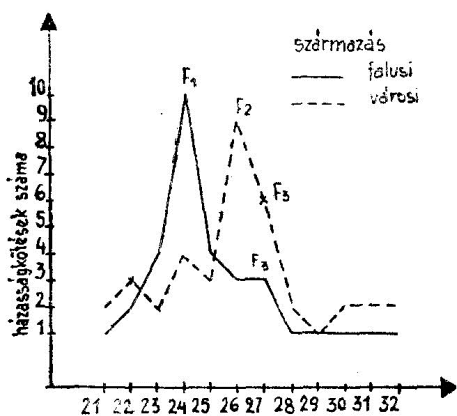
Hány éves korukban nősülnek, hány éves korukban mennek férjhez a fiatalok? Melyik a legelőnyösebb, melyik a legelőnytelenebb életkor a családalapításra? A demográfusok a korai házasságra szavaznak, mert több gyermek születhet a hosszabb házaseslet folyamán; a modern, városiasodott ember későn akar házasságot kötni, nagyobb a boldogság-igénye, „szabad” szeretne maradni egy ideig. Ki melyiket tudja megvalósítani? Útmutatásért forduljunk a szakirodalomhoz: a korai házasság az iparilag fejletlen országok sajátja, de itt sem általános, például Kínában a születéskorlátozás egyik módja a késleltetett házasság. Az iparosodással párhuzamosan emelkedett a házasságkötési kor a Szovjetunióban is: 1916-ban átlag 23 évesen alapítottak családot, 1960-ban 27 évesen (az adatok Kovács Ágnes *Szaporodjatok és sokasodjatok* című könyvéből valók). Átlagosan számítva hazánkban a nők férjhez menési kora 23 év, a felmérésünkben szereplő nők házasságkötési kora 22,7 év, a férfiaké 25,5 év.

Azokat az esetenkénti életkorokat, melyekből az átlagérték kike-rekedik, az 1. számú grafikon összegezi. 67 férj és 68 feleség házasságkötési kora szerepel a grafikonon; a felmérésben szereplő 76 családból 9 férjet és 8 feleséget nem tüntettem fel, mivel második házasságban élnek és az első házasságkötésük időpontját nem, jegyeztem le.

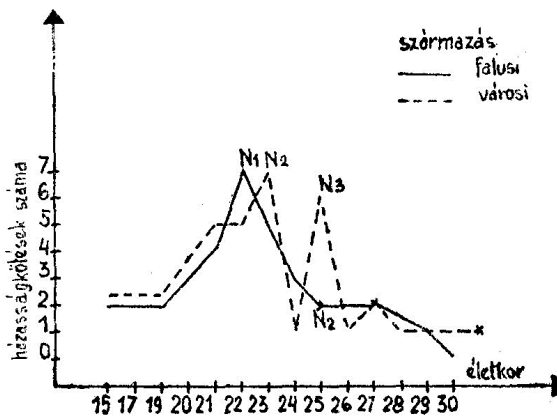
A grafikon szélső értékei: férfiaknál 21 és 32 év, mindkettő az értelmiségi réteg sajátja. A nők szélső értékei: 15 év és 30 év. A rendhagyó esetek nagyrészt rendkívüli családi eseményeket, élettörténeteket fednek, például a szülők, testvérek elvesztését. A férfiak átlag házassági kora 3 évvel magasabb, mint a nőké. Mindkét nem grafikonján két-két csúcstérték van. A nők első tömege 22—23 éves korban megy férjhez, a második 25 évesen. A férfiak első hulláma 24 éves korban nősül, a második 26 évesen. A felmérésünkben tapasztalt, életkor szerinti két

hullámú házasságkötés okát a házastársak különböző társadalmi összetételében látjuk, elsősorban a környezeti eredetben, másodsorban az iskolai végzettség fokában. A 2. és 3. számú grafikon a férfiak és nők házasságkötési korát mutatja, a falusi és városi eredetet külön-külön. Itt visszkapjuk a két-két csúcsértéket, de most már összetevőjüket is ismerjük.

A falusi és a városi férfiak házasságkötési számának alakulása életkor szerint

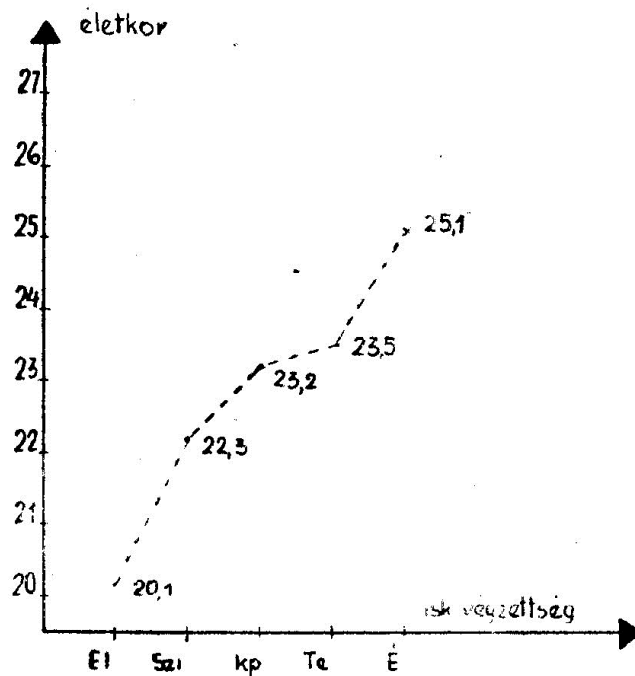
A falusi és városi nők házasságkötési számának alakulása életkor szerint

A magas arányú második házasságkötés és a válás terén az értelmiségi és tisztviselő réteg, a falusi eredetűek és az 1935—1940 között születettek csoportja vezet. A gyakorisági tényezőket okoknak is tekinthetjük. A falusi eredetűek rétege nehezen alkalmazkodik a városi életmódhoz, társadalmi mobilitáshoz, de mindenekelőtt magához a házassághoz. Az 1940 után születettek közt nincs válás. A második házassá-

got nagyrészt 30 éves koruk után kötötték. Az első házasság kettő kivételével gyermektelen, a második egy- vagy kétgyermekes.

A falusi eredetű nők legtöbbször 22 éves korában ment férjhez, míg a városiak 23 és 25 éves korukban. A falusi és városi férfiek csúcserkéi között két év a különbség. Hogy mi határozza meg a falusi ifjúságnak a városiánál fiatalabb korban történt családalapítását? Először: felmérésünkben arra következtethetünk, hogy a falusi életvitel a fiatalok aránylag korai társadalmi integrációját követelte. Általánosan elfogadott értékrend volt a lányok elemi iskola utáni, a legények katonaság utáni házassága. A városi eredetű házastársak közt jóval több a 30 éves kor után kötött házasság, mint a falusiak körében. Tehát helyesen nem is a falusiak *korai* házasságáról, hanem a városiak *későbbi* családalapításáról beszélhetünk. S itt kapcsolódik magyarázatunk második része az iskolai végzettséghez, mely nivellálja egyfelől az össznépeség házasságkötési korát, másfelől megvilágítja az említett két tényező, az iskolai végzettség és környezet összefüggését. A falusi származású házastársakat az alacsonyabb, a városiakat magasabb iskolai végzettség jellemzi. A két tényező közül az iskolázottsági fok a döntő a házasságkötési korra.

A csak elemi iskolát végzett férfiek mind falusiak, a szakmai iskolai végzettségűek pedig — kettő kivételével — szintén azok. Egyetemet a falusi férfiak közül hárman végeztek, városiak 18-an, technikumot pedig 2 falusi és 5 városi. Az asszonyok közül elemi iskolát végzett 12 falusi, 3 városi; szakiskolát 8 falusi, 5 városi; középiskolát 9 falusi, 12 városi; technikumot 3 falusi, 7 városi; egyetemet egy falusi nő végzett, a városiak közül 9.

A nők házasságkötési korának változása az iskolai végzettség függvényében

Az iskolai végzettség és házasságkötési kor — mint a 4. számú grafikonból is kitűnik — fordítottan arányos.

A falusi lányok a VII., VIII. osztály elvégzése után ma is gyakran férjhez mennek. A családalapításhoz szükséges anyagi javakat a szülőtől kapják. A városi lányok munkába állnak, igyekeznek szakképesítést szerezni, és a házassághoz szükséges anyagi eszközöket nagyrészt a keresetükből szerzik be. Ma azonban a falusi lányok is egyre többen tanulnak tovább; ha mást nem, akkor a IX—X. általánost végzik el. Az iskolázási szint növekedésével a falu és város közt mutatkozó házasságkötési korkülönbség csökken, későbbre tolva a falusi átlagos férjhez menési kort. A férjek ugyanilyen grafikonját nem készítettük el; kétféle éves eltolódással alapvető irányvonalaiban megegyezik a feleségeivel.

A házasságkötési kor a gyermekszületések számát a nőknél jobban befolyásolja, mint a férfiaknál. A korán, 15—19 évesen férjhez ment nőknek ugyan nincs több gyermekük, mint az átlag házasságkötési korban, 22,7 évesen férjhez menteknek; eltérés a kései házasságoknál tapasztalható. A gyermektelen családokban a nők férjhez menési kora átlag 26,5 év. Azoknak a házasságoknak, amelyekben a nők férjhez menési kora 26 év felett van, 50%-uk gyermektelen, 30%-uk egygyermekes, 20%-uk kétgyermekes. A férfiak 28 év feletti nősülési kora nem befolyásolja kimutathatóan a gyermekszámot. Ugyanígy a házastársak közti korkülönbségnek sincs döntő szerepe. Az ideális korkülönbséget a megkérdezettek 2—3 évre teszik. Az átlag korkülönbség 3,7 év. Leggyakoribb esetben (30) a férj két évvel idősebb feleségénél. A nagy korkülönbség — 10—15 év — a második házasságoknál gyakoribb. A fiatal generációnál a korkülönbség csökken, különösen az értelmiségiek körében.

Végezetül megállapíthatjuk:

— a házasságkötési kort az egyedi, szubjektív tényezők mellett — melyekre nem térünk ki, mert nem változtatják meg lényegesen az irányvonalat — az iskolázottsági fok és környezeti eredet befolyásolja;

— az iskolázottsági fok növekedése csökkenti a környezeti eredetből adódó korkülönbséget;

— a gyermekszületések számát a kései házasságkötés (a nők esetében) rossz irányban befolyásolja. A probléma alaposabb feltárásáért vizsgáljuk meg az alábbiakban a környezeti eredet hatását a családok szerkezetében.

Származási hely — gyermekszám

Kovászna megye az utóbbi 4—5 évben kezdett iparosodni. Sokszor emlegetett tény, hogy az iparosodást a városiak számbeli növekedése követi, s ennek nagy részét a falusi népesség fedezi. Hogyan tükröződik ez az elméleti megállapítás felmérésünkben?

Népességünk származási hely szerint három rétegből áll: falusi, sepsiszentgyörgyi és más városi házastársakból. A táblázatból adódó első észrevételünk a falusi eredetű házastársak magas — 47,3 — százaléka. A falusi származású családok alig 3—4 éve lanknak városban. 13 család egyenesen faluról költözött a tömbházba, a többi azelőtt egyszobás lakásban vagy albérletben lakott. Ezek a családok erősen kötődnek a faluhoz. Az otthoni kertek, zöldségesek nagyjából ellátják háztartásukat.

Tehát még nem a modern, városi fogyasztókhöz, hanem az átmeneti, most alakuló, városiasodó réteghez tartoznak. Második észrevételünk a helyi származású házastársak kis számára — 21,7% — vonatkozik. Az új lakásba költözés előtt a fiatalok a szülőkkel együtt vagy egyszobás lakásban laktak. Ezek a családok alkotják a nem mobil kisvárosi jellegű réteget. A megyeszékhelynek a nagy arányú falusi beköltözéssel sem sikerült a megyéből fedeznie munkaerő-szükségletét, különösen nem a magasabb képesítést igénylőt. Népességünk 30,9%-a más városból való. (Egy részük főleg azért költözött ide, mert lakást biztosítottak számára.) Ezek a családok alkotják a városiasodott mozgékony réteget.

A fentebb tapasztalt területi mobilitás rétegenként változó adaptációs problémák elé állítja a családokat, és nagymértékben kihat a gyermekszületések számára.

A faluról bekerült családok tömege nemcsak a városba költözés könnyítő-nehezítő körülményeinek következményeit viseli, hanem az ezzel járó foglalkozásváltoztatás előnyeit és hátrányait is. Melyek ezek? Az előbbi fejezetben láttuk, hogy a falusi népesség iskolai végzettsége alacsonyabb a városiénál. A falusi ember alacsony kategóriájú munkásként dolgozik, ha nincs szakképzése. Városba költözésének legjárhatóbb útja a tömblakás vásárlása. A 28 falusi családból 15 vásárolta meg

↑ férj származási helye

← →	Falu	Sepsi-szentgy.	Más város	Összesen	
↑	Falu	28	4	4	36 47%
←	Sepsi-szentgy.	3	8	8	19 25%
→	Más város	5	2	14	21 28%
↓	Összesen	36 47%	14 18,5%	26 34,5%	76 100%

↓ feleség származási helye

A házastársak környezeti eredete

A grafikon kiolvasása: pl. az 5 szám azt jelenti, hogy a házastársak közül 5 esetben a feleség más városi, a férj falusi

a lakást, a városiak közül csak négyen. Az alacsonyabb képesítés általában alacsonyabb keresettel is jár, s ha ehhez hozzávesszük a lakásrésztlet fizetését, akkor nyilvánvaló ennek a rétegnek — a többihez viszonyított — anyagilag hátrányos helyzete. Természetesen esetenként a falusi indulási pont átsegíti őket a kezdeti nehézségeken. Eladják otthon a belsőséget, amiből kifizetik az előleget. Otthonról, a szülőktől, rokonoktól kapnak segítséget élelem formájában, sőt a gyermeknevelésben is. Több család nevelteti gyermekeit a nagymamánál.

Ismét visszatérek a demográfiai irodalom tételes megfogalmazásához, mely szerint a meglévő, bár csökkenő népszaporulat nagyobb részét a falusi lakosság „termeli”. Ilyen irányú vizsgálatunk teljesen igazolta

ezt a megállapítást. Felmérésünkben a családokat származási hely szerint csoportosítottuk, a családonkénti gyermekszám a következő:

28 falusi származású családnál összesen 64 gyermek van
családátlag: 2,28 ,

ebből gyermektelen család 1; egygyermekes 6, kétgyermekes 12; háromgyermekes 5; négygyermekes 2; öt- és hatgyermekes 2.

Leggyakoribb családtípus a kétgyermekes.

16 falusi—városi házastárs összesen 29 gyermeket nevel
családátlag: 1,81

ebből 1 család gyermektelen; 3 család egygyermekes; 10 család kétgyermekes; 2 család háromgyermekes.

Uralkodó családtípus a kétgyermekes.

8 sepsiszentgyörgyi származású családnak összesen 16 gyermeke van
családátlag: 2

ebből egygyermekes 3; kétgyermekes 3; három- és négygyermekes 1—1 család. Uralkodó típus az egy- és kétgyermekes család.

10 sepsiszentgyörgyi és más városi házastársnak összesen 13 gyermeke van
családátlag: 1,3

ebből gyermektelen 2; egygyermekes 4; kétgyermekes 3; háromgyermekes 1 család. Uralkodó családtípus az egygyermekes.

14 más városi családnál összesen 16 gyermek él
családátlag: 1,1

ebből gyermektelen 4; egygyermekes 4; kétgyermekes 6 család. Uralkodó típus a kétgyermekes és gyermektelen család.

Megalapozatlan volna nagyobb területre általánosítani a fenti adatokat. Tény azonban, hogy a falutól a város felé, kisvárostól a nagyváros felé haladva, a családonkénti gyermekszám fokozatosan csökken. (Nagyvárost írtunk, mert a másvárosiak közül 31-en jöttek Kolozsvárról, Brassóból, Marosvásárhelyről, Nagyváradról és Tordáról.)

A 138 gyermekből 93, azaz 67% született falusi kötöttségű családban. Ennek alapján elmondhatjuk, hogy a falu—város irányú vándorlás nem hat rosszul a szülési kedvre. Érdeemes megvizsgálni a 33 gyermek születési évét: 40,2%-uk született tömbházba költözés után. Magas ez az arány, ha hozzávesszük, hogy van család, mely már túlhaladta életkorban az átlag termékenységi kort. Ezzel szemben a városi környezetből új lakásba költözött családok gyermekeinek mindössze 25,09%-a született a költözés után. A száraz statisztikai adatoknak nyilván társadalmi háttere van. A falu—város irányú mobilitás társadalmi előrehaladást jelent, ami jó társadalmi közérzetet eredményez, fokozza a szülési kedvet. A nagyváros—kisváros irányú mobilitás komplexebb probléma, és ebben az esetben a szélesebb okozati vizsgálathoz igen kevés a családok száma. A más városból ideköltözött családok többségét fiatal értelmiségiek alkotják, tehát képesek volnának a gyermek világrahozatalára és felnevelésére. Iskolai végzettségük és „városi fokuk” a népesség többi részéhez viszonyítva magasabb. Ezek az egyetemet vég-

zett házastársak hamar teljesítik csekély gyermek-„tervüket”, utána az anyagi javak megszerzéséhez látnak, miközben fennen hangoztatják a háromgyermekes család ideális voltát. Különösen negatívnak tűnik ez a magatartás, ha figyelembe vesszük, hogy társadalmi helyzetüknél fogva adott esetben könnyebben jutnak hozzá bizonyos javakhoz, s ugyanakkor jövedelmük is magasabb. Egy gyermek felnevelése, 16 éves átlagot számítva, véleményem szerint, havonta 600—650 lejbe kerül. Ebből a teherből 200—250 lejt vállal az állam, a többit a család viseli. A sokgyermekes, alacsony képesítésű és ennél fogva kisebb keresetű családok fedezik a népesség-utánpótlást, s vállalják az ezzel járó fáradozást a gyermektelen vagy egykés családok helyett; a felmérésből ez világosan kiderül. Tipikusan kisvárosi és kispolgári családeshoz ezen a tájon — hajdan sem a falusi székelynek, sem a munkásnépnek nem volt sajátja — a születéskorlátozás. Az elmúlt évtizedek során a sajtó széles körben feltárta az egyke társadalmi-gazdasági negatívumait, nem kímélve az egyént sem. A kispolgár erre így reagál: „Ne csak egy gyermek legyen, mert az ugye elítélendő, hanem inkább kettő — így a kényelem még biztosítva marad.” Ha a költözés és környezeti alkalmazkodás rossz irányban befolyásolja a gyermekszületést — amit nem látok eléggé bizonyítottnak —, akkor a sepsiszentgyörgyi családok előnyös helyzetben vannak a más vidékről jöttekkel szemben. A nagyszülők könnyen elérhető segítsége megkönnyíti a dolgozó nőnek a gyermeknevelést. Azt, hogy a helyiek között nincs gyermektelen család, részben annak tulajdoníthatjuk, hogy a kisvárosi pressziócsoporthoz tartozók számmon kéri a gyermek jövetelét, és elítéli a gyermektelen családokat.

Említettem, hogy az értelmiségiek mint szakemberek többnyire „kapták” a lakást, míg a munkások, falusi származásúak inkább megvásárolták, mert csak hosszabb idő után kaptak volna. Hogyan alkalmazkodtak a blokklakáshoz a családok? Egyharmada elégedett, szereti a lakását, másik harmadának szokatlan, ugyanennyi pedig részben elégedett, részben nem. Miért szeretik? Mert kényelmes, nem gond a fa, a víz; mert könnyű mosni, tisztálkodni; mert a gyermek könnyen megtalálja társaságát. Nem így az elégedetlenek; érvelésük széles skálájú. A munkás- és falusi családok elégedetlenségének eredője tényszerű, szorososan kapcsolódik a hétköznapi élethez: „A játszás az udvar végett nem jó; belát a szomszéd; nincs befejezve; hibás az ablak, ajtó; a sok pénzt kiadtuk, nem végeztek minőségi munkát, perelünk is az építővel.” Ezek a családok, esetenként az említett hibákon kívül, elégedettek a tömblakással, és szeretik. A városi értelmiségiek egy része viszont nincs megelégedve a lakásával, eszménye a garázsos, közművesített magánház. Elégedetlenségüket elvontan, túlozva fogalmazzák meg, s nem ismerik el a tömblakás tényleges, a civilizáció fokában előremutató minőségeit sem. Például: kényelmetlen, „blokkbetegséget” kapnak, vagy: hátrányos. A „szűk és kicsi” válaszuk hallatán megkérdeztem, hogy miért nem vásároltak nagyobb, háromszobás lakást? A válasz: „Nem azért végeztem egyetemet, hogy még blokklakást se kapjak.” Sajátos érvelés. Egyesek nem a szakma, nem a pálya szeretete miatt tanulnak, hanem hogy bizonyos szolgáltatásokból előnyös módon részesüljenek. A cél eszközzé vált, saját, önérdéket szolgáló eszközzé, mely nem tud szűk, egyéni körénél tovább látni — és ez az, amit meghatározásszerűen kispolgári

életfelfogásnak nevezünk. A felmérésből megállapítható, hogy értelmiségünk szakmailag többé-kevésbé felemelkedett a kívánt szintre, de életvitelének értékrendjében és ennek követésében még sokszor kispolgári szinten reked meg.

Visszatérve a házastársak környezeti eredetéhez, az alábbiakban a párválasztás szempontjából tanulmányozom. Két csoport van: falusi és városi. Mindkettőben nagyon erős a csoporton belüli párválasztás tendenciája: 120 házastárs a 156-ból csoporton belül házasodott: falusi falusit, városi városit választott házastársul. Nagy részének nem is volt alkalmá más környezetből választani. Megkérdeztem a „pótkérdőívek” fiataljait, s véleményük szerint egyáltalán nem szempont, hogy jövőendő házastársa falusi-e vagy városi.

Összegezve a családösszetétel környezeti eredet szerinti vizsgálatát, az alábbiakat állapíthatjuk meg:

— a Líceum negyedben a vizsgált családok nagy része falusi. Életmódjukban nem találunk olyasmit, ami adaptációs nehézségekre utalna. Csak a falusi élethez való kötöttség teszi egyelőre még nem városi, hanem „városiasodó” réteggé;

— a családok másik nagy része is jövevény, más városból való. Ennek a rétegnek nem olyan jó a hangulati beilleszkedése, mint az előbbinek;

— a nagyarányú mobilitásnál nem tapasztaltuk a Székelyföldön erős hagyományú jelenséget, mely szerint a feleség követte férjét a házasságban, ugyanis 11 nő férje máshonnan való, és csak 6 férj hozott idegenből feleséget. Ennek okát a megyésítés nyomán föllendült város vonzásában találjuk;

— a családonkénti gyermekszám falu—város irányban csökken, legkisebb mértékben a másvárosi családok veszik ki részüket a gyermekszülésből és -nevelésből. A népesség-utánpótlást a falusi családok biztosítják, köztük még találunk 5—6 gyermekes családot;

— a párválasztásban a csoporton belüliség még uralkodó, de nem lényegi jellemző a jövőre nézve.

Iskolai végzettség és foglalkozás

A múltban erős volt az osztályon belüli párválasztás kötöttsége. A nagy társadalmi átalakulások jelentősen lazítottak ezen a téren, ma könnyebb a társadalmi emelkedés. Felmérésünkéből is szembetűnő módon kiderül az átlag magas iskolai végzettség. Esetenként férj—feleség összetételben a 2. számú táblázatban olvashatjuk.

A párválasztási szelekciót már a számok elhelyezkedéséből kiolvashatjuk. Szorosan sorakoznak az átló mentén, a férj magasabb végzettsége felé eltolódva. Azonos szintű végzettségűek a házastársak 29 esetben (38,2%), a férj magasabb végzettségű 38 családnál (50%), a feleség végzettsége magasabb 9 esetben (11,9%). Leggyakoribb a középiscola—egyetem összetételű házasság. A nők iskolai végzettsége átlag alacsonyabb a férfiakénál, s társadalmi előrehaladásukat részben a férjhezmenéssel valósítják meg. A „felemelkedés” nem halad meg egy, ritkán két lépcsőt. A lányok férjeszménye az övékével azonos szintű, ha egyetemi végzettségük van, ha nincs, akkor mindenképpen magasabb. A férfiak feleségképzelése egyenlő szintű.

A csoportonbelüliség a foglalkozásstruktúrában élesebben jelentkezik (3. sz. táblázat). A csoporton belüli házasságok leggyakoribbak az értelmiségiek és munkások csoportjában.

Felmérésünkben az asszonyok 91%-a áll munkaviszonyban, 9%-a háztartásban dolgozik. A háztartásban dolgozó nők — egy kivételével — csak elemi iskoláit végezték. Az asszonyok két okból dolgoznak a családon kívül: hivatásból vagy anyagiak miatt. Kis részük megtalálja hivatását, és anyagi kényszer nélkül is tovább dolgozik. A többség esz-

	M	Ti	Te	É	Össz.	%
M	16	3	1	1	21	27,6
Ti	4	8	5	7	24	31,5
Te		1	3	5	9	11,8
É			2	13	15	19,7
H	3	2		2	7	9,3
Össz.	23	14	11	29	76	100
%	20,2	18,4	14,4	36,8	100	

	Ei	Szi	kp	Te	E	Össz.	%
Ei	7	5	4			16	21,0
Szi		5	7	2		14	18,4
kp		5	7	2	9	23	30,3
Te			2	2	9	13	17,4
E				2	8	10	13,1
Össz.	7	15	20	8	26	76	100
%	9,3	19,7	26,3	10,5	34,2	100	

A házastársak foglalkozási megoszlása és a házastársak iskolai végzettség szerinti megoszlása
M = munkás, Ti = tisztviselő, Te = technikus, É = értelmiségi, H = háztartás

menye — hibásan — az olyan családi élet, melyben a férj keresetéből eltartja az egész családot, és az anya gyermekeinek él. A magasabb képesítésű, főként értelmiségi nők elvben hivatásból dolgoznak. Függetlenül a kétféle motivációtól, a nők keresete általában alacsonyabb a férfiakénál. Mivel iskolai végzettségük is kevesebb, munkaválasztási lehetőségük korlátozottabb. Az azonos végzettségű nők és férfiak közül a nagyobb előrehaladási lehetőség a férfiaké. A családban az anyagi létalapot és biztonságot a férj nyújtja, a feleség keresete, kiegészítő, pótló. A fizetéskülönbségek az alábbi formában változnak.

A feleség keresete a férjéhez viszonyítva (százalékban)

	egyenlő	alacsonyabb
1000 lej alatt	60	40
1000 lej felett	30	70
1500 lej felett	25	75
2000 lej felett	19	81
2500 lej felett	–	100
3000 lej felett	–	100

Azonos képesítésű házastársaknál a keresetek közti különbség úgy nő, ahogy az elemi szintről az egyetemi szint felé haladunk, ahol olykor 2000 lejes fizetéskülönbség is van. A feleségeknek nincs kisebb ke-

resetükből adódó kisebbségi érzetük, csak bosszúságuk: „Amennyivel több pénzt kap a férjem, annyival dolgozom én többet itthon.”

A dolgozó nők átlag napi 5,3 órát dolgoznak a háztartásban. A házimunkára fordított időt a foglalkozás, jövedelem és a gyermekszám befolyásolja, természetesen az egyéni, személyiségi jellemzők mellett. Azonos gyermekszám esetében az értelmiségi asszony kevesebb időt dolgozik a második műszakban, mint a munkásnő. A különbség okát valószínűleg az értelmiségi képzettségéből eredő racionálisabb munkaszervezésben leljük meg. A házimunkát — ismeretes — három dolog könnyítheti meg érezhetően: a gépek használata, a közszolgáltatások bővítése és igénybevétele és a család többi tagjának segítsége. A felmérésben szereplő asszonyok, függetlenül a társadalmi hovatartozástól, nemigen élnek a szolgáltatások lehetőségével. 97%-uk otthon főz, ami legalább napi két órát vesz igénybe. Télire tartósítanak mindenféle zöldséget és gyümölcsöt, otthon mosnak, és a bevásárlást esetenként végzik. A kisebb keresetű, sokgyermekes családok azzal érvelnek, hogy többbe kerül az étkezde, nem beszélve arról, hogy mennyire megerterhelné a családi költségvetést a mosodai számla. A jobb anyagi helyzetűeknek vagy betegeknek pedig nem kielégítő az étkezde, a mosást viszont, kisvárosi felfogásban, maguk jobban elvégzik. Sajnos, az objektív nehézségektől és a tudati elmaradottságtól eltekintve is városunk gyengén áll a szolgáltatások terén. A háztartási gépekkel már jobb a helyzet. 56 családnak van mosógépe, nincs 9 családban (fiatal házások vagy kis jövedelmű munkások); 47 családnak hűtőszekrénye és 39-nek porszívója van; 38 családban mindhárom gép megtalálható. A férfiak is szívesebben dolgoznak a gépekkel, mint egyéb háztartási eszközzel.

A kisvárosi mentalitás nehezen barátkozik meg a férfi számára lealacsonyítónak minősített házimunkával, és a kisvárosinál is nehezebben a falusi gondolkodás, amely évezredes hagyomány alapján a nőnek ítélte a házimunkát. A felmérés során megkérdezett asszonyok még kevés segítséget kapnak. 19 esetben semmit sem segít a férj, mert „nincs ideje”, fáradt, vagy tanul. 10 esetben: „hetenként egyszer porszívóz”, „vasárnap segít”, „ha kedve van”, „ha mondom, megcsinálja”, „segít, szegez a ház körül”, 11 esetben együtt dolgozik a feleséggel. A többenél „különleges megbízású” munkát végeznek a férfiak, ezek közül sajátos férfi-feladattá vált a bevásárlás, porszívózás, virágöntözés, szőnyegrázás, mosogatás. A férfiak felfogásában létezik még egy sajátos segítségi forma: „nem rendetlenít”. A férfiak csekély segítsége mellett az asszonyok végzik a napi házi teendőket. Mennyi idejük marad ezek után szórakozni, magukat ápolni, művelődni? Az asszonyok tucatjai évekig nem mennek moziba, színházba, mert nincs kire hagyni a kicsit, az olvasásról lemondanak a tévézés kedvéért. A szabad idő fordítottan arányos a házimunkára fordított idővel és a gyermekszámmal, amint az alábbi grafikonból is kitűnik (1. a 103. lapon).

Nemcsak nagyobb igényeikkel magyarázható, hogy a magasabb képesítésű asszonyoknak több szabad idejük van. Hozzájárul ehhez a jobb anyagi helyzet nyújtotta könnyebb élet is. Ám sem a munkás-, sem az értelmiségi anyának nincs minden tekintetben megoldva a helyzete. A nevelésen túl a társadalmi szolgáltatásokat kell bővíteni, a háztartási gép vásárlását megkönnyíteni. De a gyermeknevelés nem gépesíthető,

		Gyermekszám							
		0	1	2	3	4	5	6	Átlag
Foglalkozás kategória	M	1	1,3	1	0,5	0,5	0	-	0,7
	Ti	3	1,2	1,4	-	-	-	-	1,8
	Te	2	2	0,7	-	1,5	-	-	1,5
	É	4	2,5	2	3	-	-	-	2,9
	H	-	-	1	1	-	-	1	1
	Átlag	2,75	1,75	1,2	1,5	1	0	1	1,36

Gyermekszám és szabad idő táblázata

az anya pótolhatatlan a családban, hiszen a jövő generáció minősége függ attól, hogyan nevelik a gyermekeket.

A családösszetétel vizsgálatának végére érve, összefoglalom tanulmányom első részét.

Első következtetésem, hogy az elemzett családok átmenetet alkotnak a hagyományos és modern családtípus között. A hagyományos családban a létfenntartáshoz szükséges javakat otthon állították elő. Felmérésünk családjai fizetésből élnek, de nem kizárólagos fogyasztói jelleggel, mert otthon „átdolgozzák” a vásárolt javakat (főznek, tartósítanak, mosnak). A család termelő funkcióját nem vették át teljes mértékben a szolgáltatások. A hagyományos családban az apának, a férjnek gazdaságilag privilegizált helyzete volt. Családjainkban a nők is keresnek, de, mint megállapítottuk, keresetük a férjükénél alacsonyabb. A férj presztízs-helyzetét még most is őrzi maradványaiban a magasabb iskolai végzettség, a nagyobb fizetés, a magasabb életkor és a hagyomány. A családi döntésjogot viszont már megosztja a feleséggel. A párválasztásban a hagyományos csoporton belüli kötöttség felbomlik, és csak irányaiban észlelhető. A nők továbbra is társadalmi felemelkedést várnak a férjhezmenéstől.

Második következtetésem a gyermekek számának meghatározóira vonatkozik. Láttuk, hogy a faluról eredő népesség járul hozzá elsősorban a szaporulathoz, a városiak családonkénti gyermekátlaga nem elég az utánpótlásra sem. Foglalkozási rétegek szerint a családonkénti gyermekszámok a következőképpen változnak: a munkásnőknél az átlag 2,3, a tisztviselőnőknél 1,5, a technikus nőknél 1,7, az értelmiségieknél 1,1, a háztartásbelieknél 2,7. Tehát a gyermekszám csökken a magas iskolai végzettségűeknél, akik azonban többnyire városi eredetűek, tehát a városiasodás fokával is. Az értelmiség negatív demográfiai magatartása, úgy véljük, a nagy társadalmi mobilitás okozta adaptációs nehézségekkel hozható összefüggésbe, hiszen e csoport zöme első nemzedékű értelmiségi, no meg a már említett kispolgári gondolkodásmóddal, kényelemszeretettel és szüklátókörűséggel.

Hány gyermeket legyen a család?

A családtervezés a család belső, intim, tudatos tevékenysége, mely — többek között — a születendő gyermekek számát, az, első szülés idejét és a gyermekek közötti korkülönbséget írja elő. A társadalom közvetve szól bele a családtervezésbe az anyát és gyermeket védő intézkedésekkel vagy a születések számát optimalizáló rendelkezésekkel.

Az emberek nagy részének van elképzelése a család optimális méreteiről, a gyermekek közötti ideális korkülönbségről és a nemek arányáról. Ám a gyakorlatban az elképzeléseket nem lehet teljesen megvalósítani; véleményük változik a házaseset folyamán, s többnyire elfogadják a véletlen hozta állapotokat. Ennek a társadalmi tapasztalat bizonyította jelenségnek néhány mozzanatát tárgyaljuk a felmérés további eredményeinek ismertetésében.

A családonkénti tényleges gyermekszámot már ismerjük. Most ugyanazokat az adatokat hasonlítjuk össze az ideálisnak nyilvánított gyermekszámokkal:

családonkénti gyermekszám	ideálisnak mondott	%	tényleges	%
0	–	–	8	10,5
1	2	2,6	20	26,3
2	30	39,3	34	44,9
3	31	41,1	9	11,8
4	8	10,5	3	3,9
5	2	2,6	1	1,3
6	3	3,9	1	1,3
összesen	76	100,0	76	100,0

A családok átlagos gyermekszáma a valóságban 1,81, az emberek eszményeiben viszont 2,83. Ez azt jelenti, hogy mindenki átlag egy gyermekkel többet mondott, mint amennyit világra hozott és nevel.

Nagy tehát az eltérés a családok elképzelése és a megvalósítás között. A kialakult eltérés sem oszlik meg egyenletesen családonként. Ha az óhaj megegyezne a valósággal, akkor a táblázatban (108. 1.) az átlók mentén sorakoznának a számok, azaz akinek egy gyermek a célja, annak egy gyermeke is volna, viszont akinek 6 gyermek az eszménye, annak hat is lenne. Legegyezőbb gyermekszám a kettő: 19 esetben azonos az eszmény a valósággal; a hármas eszmény és valóság egyezik négy családnál; eszerint 53 családnál más az ideálisnak nyilvánított és más a gyakorlatban megvalósított gyermekszám: 7 esetben az eszmény kevesebb, 46 esetben viszont az eszmény több.

A meg nem valósított óhaj okait (ami a legtöbb esetben egyet jelent a több gyermek nem vállalásával) valamennyire tisztázhatjuk, ha megvizsgáljuk az eszményi és tényleges gyermekszám arányát foglalkozási rétegenként. Ezt a grafikonokon láthatjuk.

A foglalkozási rétegek közül a munkásság a legkiegyensúlyozottabb. Felénél több családban azonos az óhaj a valósággal. A tényleges gyermekszám magasabb az eszményinél, a sokgyermekes családok ideálja

nem haladja meg a három gyermeket. Arra következtethetnénk ebből, hogy a munkásréteg termékenysége csökkenni fog. Felmérésünk azonban nem eléggé széles körű ahhoz, hogy általánosítani tudnánk ezt a meglátásunkat. Az értelmiségiek grafikonja viszont azt jelzi, hogy a gyermektelen és egy-két gyermekes családok dominálnak a valóságban, holott eszményük zöme három vagy annál több gyermek. Kétségtelen, hogy érdemes lenne alapos ellenőrző felmérést végezni ezen a téren. A mi felmérésünkből az a „levegőben lógó” igazság tűnik ki világosan, hogy amilyen mértékben haladunk felfelé az iskolai végzettség terén, úgy növekedik a távolság a kinyilatkoztatott eszmény és a megvalósított realitás között. A munkásréteg családeidéálja mérsékelt, esetenként azonban a négy-öt-hat gyermeket is elfogadják, s fölnevelik. A munkásságnak nincs öt-hat gyermekes idéálja, az értelmiséginél van ilyen eszmény, de nincs gyermek. Eszményüket a gyermekek pozitív jellemalakulásával és a népszaporulat szükségességével indokolják. Az öt-hat gyermekes eszmény meg nem valósításának magyarázatait idézem:

— „öt fiút akartunk, amikor összeházasodtunk, de nem bírjuk meg a több gyermeket [kettő van]” — havi jövedelem 4000 lej felett, autót vásárolnak;

— „a legidősebb gyermek meghalt”, és nem mertek többet kockáztatni, négy gyermekük van — havi jövedelmük 2600 lej;

— „a feleségem megoperálták, kettőnél több nem lehetett” — havi jövedelme 2900 lej.

Az ötgyermekes munkáscsalád havi jövedelme 2040 lej, szeretik a gyermeket. A hatgyermekes anya gyermekeit falun nevelte, a hat közül mérnököt végzett egy, érettségizett egy, szakmai iskolát végzett négy; a hatgyermekes anyának viszont mindössze öt unokája van.

A négygyermekes családeszmény minden rétegben előfordul, gyakorlatban csak a munkásoknál és a már idézett értelmiséginél. Mi emeli a négy gyermeket eszményi rangra, és miért marad csak elképzelés? Lássuk az indokolást:

hatgyermekes anya: — „ne legyen akkora kín, mint nekem a hat; szép a nagy család, de az anyagiaktól is függ”;

háromgyermekes anya: — „mert otthon mi is sokan voltunk, az úgy szép” — nem vállalja a negyedik gyermeket, mert családtagonként havi átlagjövedelmét kevésnek tartja a mai igényekhez;

kétgyermekes anya: — „otthon heten voltunk testvérek, most is segítjük egymást”;

kétgyermekes anya: — „legyenek sokan testvérek, nem lesznek önzők, mi is nyolcan voltunk”;

egygyermekes anya: — „otthon kilencen voltunk, de engem ez az egy is tönkretesz” — technikai végzettségű, havi átlagjövedelme 3100 lej;

gyermektelen nő: — „úgy tanítottak, nagymamának tizenhat volt, nekem nem lett egy sem.”

Három-négy gyermek a legtöbb értelmiségi eszménye. Csak eszménye, mert több sokgyermekes munkáscsalád van, mint amennyi értelmiségi. Az eszményt az értelmiségi meggyőződésből vallja: „ennyi

szükséges az egészséges népszaporulathoz.” Meg nem valósítását így indokolják: — „anyagi akadály van”; „kevés a keresetem ahhoz, hogy mindent juttassak a gyermeknek”; „nincs kondíció”; „ha itthon lennék”. A többi érv betegségre vonatkozik.

A motiválás anyagi, kényelmi álláspontú. A meggyőződésből valott eszmény bemagolt lecke felmondásához: hasonlít. Természetesen ez a megállapítás (és vád is egyben) nem vonatkozik az egész értelmiségre, csak az ilyenképpen érvelő rétegre. Találunk az értelmiségiek között négygyermekes, pozitív példákat is. Ezen a téren az értelmiségi kétféle összetételű, a tudatosan több gyermeket *vállaló* és a több eszményt *hirdető*. A rétegződés okát emberi minőségi különbségeknek tulajdoníthatjuk. Sajnos, a mindennapok visszatérő jelensége, hogy a munkásság, melynek eszménye kisebb, de gyermeke több, példának tekint az értelmiségit. Az értelmiségi mindig presztízs-réteg volt, bárha munkásságunk csak a három-négy gyermekes családok példáját követné.

Többgyermekes eszmény található a munkásságnál és tisztviselő rétegnél is. Motiválásuk szorosabban kötődik a hétköznapi élethez. Leggyakoribb a közmondás: „egy gyermek nem gyermek, két gyermek fél gyermek, három gyermek egy gyermek.” „Négy gyermektől több szeretetet kap a szülő és testvér is”; „ha egy meghal, kettő megmarad”; „látom, nálunk hárman voltunk, egyedül maradtam”.

Anyagi potenciáljukat valóban nagyon igénybe veszi a növekvő igények kielégítése. Az igények nyilvánosság előtt bizonyított kielégítése presztízskérdés a kisvárosi ember szemében, hangsúlyozottan észleljük ezt a nagytömegű falusi származású családoknál, akik a társadalmi felemelkedést „státus-szimbólumok”-kal is bizonyítják, mint televízió, porszívó, jó öltözet, plüss-takarók, de különösen a nagy eszem-izmosos névnapok, keresztelők révén. Az értelmiségi lemond a nagy lakomákról, nála a vendéglő, de mindenekelőtt az autó problémája kerül előtérbe.

A kétgyermekes családeszmény és a valóságos szám megközelíti egymást; a tisztviselő- és munkásréteg eszménye. A munkásság a közvetlen mellette élő réteg eszményét vette át, a kétgyermekes tisztviselő rétegéét. Motiválásuk a sok gyermek esetével ellenkező előjellel ismétlődik. Akik sokan voltak testvérek, azért állítanak kisebb eszményt, hogy ne legyen annyi baj, több jusson a gyermekeknek. Leggyakrabban a gyermek jellemalakulására utal a motiválás: „ha egyke, önző, nincs benne szeretet”; „az egyke elkényeztetett, nem tud illeszkedni”; „ha ketten vannak, van testvére, nem áll egyedül a világban”. De — „kettő éppen elég”; „kettőnél több nem kell”.

A kétgyermekes anyák elégedettek teljesítményükkel. Az egykéseknek egy kevés, de... az örökösien ismételt szubjektív érvek. Az egykés anyák 40%-a maga is egyke. Felmérésünkben két egygyermekes eszmény szerepel. Az egyik az ötgyermekes anyáé, a másik egygyermekes eszményt érettségivel rendelkező munkásnő fogalmazta meg, férje mérnök, két gyermeke van. A válasz így hangzott: „egy bőven elég”, hogy „mutatóba legyen — s mellette az anyának maradjon ideje élni”. Nem lehet szó nélkül hagyni az ilyen választ. Ám legyen olykor valakinek hangulati véleménye, okozhatja bosszúság is, de ez vállalt, tudatos vélemény volt. Értékelésében megint csak a kispolgári felfogáshoz jutunk, a cél eszközzé vált, a gyermek, aki minden felnőtt ember életcélja, a

„mutatóba” eszköze lett. Olyan jelenségről van itt szó, amit Herédi Gusztáv a *Korunk* demográfiai számában megjelent vezércikkében (1973. október) a nők elidegenülésének, női lényegüktől, az anyaságtól történő elidegenülésnek nevezett.

Mit mondanak a gyermektelenek? Érvelésük egyszerű és egyöntetű: „szerettem volna, de nem lett”. A környezeti tapasztalat alapján helyet adhatunk ennek a motiválásnak, azzal a fenntartással, hogy van azért individualizmus és hagyatóság is a családokban. A gyermektelen házastársakat, függetlenül attól, hogy önzés vagy betegség okozza-e, elítélik az emberek. Elsősorban azért, mert a felmérésünkben szereplő családok életcéljukat kivétel nélkül a gyermeknevelésben látják. A gyermektelen házastársakról azt tartják, hogy nincs miért dolgozniuk, küzdeniük az életben: „nincs se örömük, se bánatuk”; „önzőkké, zárkózottakká válnak; a gyermek viszont lemondásra készíti az embert, és sokkal, de sokkal megértőbbé teszi”. Sokan tartják a gyermeket a házasság összetartójának. A negatív ítéletek mellett sorakoznak a lenéző, sajnálkozó és irigykedő vélemények: „gyermek nélkül nem élet az élet, öröm is van a gyermek után, de gond is”; „nincs folytatása az életüknek, mindenki ki tudja használni őket”; „öregségükre senkijük se lesz”; „csak boldogok, mehetnek mindenfelé — nincs gondjuk”. Egy esetben felmentő az ítélet: ha a gyermeknevelést társadalmi tevékenységgel pótolják. A gyermekes családok nem vállalnák a gyermektelenséget, a gyermektelenek pedig vágyanak a gyerekekre. Ezen a téren örvendetesen egészséges a társadalmi tudat.

A sokgyermekes családról változatosabbak a vélemények: „kalaple-emelő és fájó szívű”; „nagyon nehéz és nagyon szép”; „bátor emberek vagy szegények és becsületesek”; „vagy nagyon szeretik a gyermeket, vagy nagyon meggondolatlanok”; „legnehezebb, de a legszebb a világon”. Véleményük olyan összhatást kelt, mintha azt mondanánk: „fogjuk meg és vigyék — én nem kérek belőle”. Úgy képzelik, hogy a sokgyermekes anya szusszanni sem tud a gyermekektől, állandóan körbe van véve, s ahányszor növekedik a gyermekszám, annyiszor csökken a szabad idő. Ezzel szemben felmérésünk szerint az egygyermekes anya 2,5 órát foglalkozik gyermekével, a kétgyermekes 2,6 órát, a háromgyermekes 2,8 órát. A gyermekekkel való foglalkozás különben a gondozásra összpontosul és nem a nevelésre — ami bizony nem jó. Minden anya kevesli az időt, amennyit a gyermekével foglalkozik. De mikor foglalkozhatna többet? Délelőtt dolgozik, délután ebédfőzés, mosás, takarítás stb. A gondozáson kívüli foglalkozás kisebbeknél a mesemondás, séta, játszás, nagyobbaknál a lecke-kikérdezés, ellenőrzés; a legtöbb szülő nevelési elve az önállóságra, függetlenségre szoktatás. A többgyermekes családokban a függetlenség és önállóság könnyebben megvalósítható, mint az egykésekénél, kettőcskésekénél. A nagyobb gyermek feladata a kisebb „szemmel tartása”. Az egyik segít, vigyáz a legkisebbre, tisztába teszi, dajkálja, „ha beteg, van akire hagyjam” — (négygyermekes anya). „Ha egy lenne, folyton én kellene vigyázzak, nehogy valamit magára húzzon, megfogjon, de így a két nagyobb tudja már, mit nem szabad, és este nincs gondom rájuk, együtt elszórakoznak.”

Az ismertetést foglaljuk össze:

— mind az eszményi, mind a tényleges gyermekszám tekintetében uralkodó a kettő.

		↑ Ideális gyermekszám							
		0	1	2	3	4	5	6	ÖSSZ.
← Tényleges gyermekszám	← 0			1	5	2			8
	1			7	12	1			20
	2		1	19	8	2	2	2	34
	3			2	4	3			9
	4			1	1			1	3
	5		1						1
	6					1			1
	ÖSSZ.	0	2	30	31	8	2	3	76

A tényleges és eszményi gyermekszám családonkénti megoszlása

— az eszményi családonkénti gyermekszám növekedik az iskolai végzettséggel, a munkásrétegtől az értelmiségi felé haladva. A megvalósított gyakorlat ugyanilyen irányban csökken;

— a kettős gyermekszám küszöb. Az anyák a harmadik gyermeket ritkán vállalják. Többnyire anyagi okra hivatkoznak, vagy arra, hogy nincs kire hagyni a gyermeket. A harmadik gyermek nemvállalásának okát abban látjuk, hogy a kialakult életviteli értékrend megvalósításának óhaja kialakít egy olyan elképzelést, amely szerint anyagi potenciáljuk nem bírja meg a három, négy gyermek felnevelését;

— a jövőben az ideálisnak nyilvánított családméret a három felé fog eltolódni. Az eltolódás első kiváltói a társadalmi családvédelmi intézkedések, a második a társadalmi elvárás tudatosulása, a harmadik pedig az értelmiség három-négy gyermekes eszményének követése más rétegek részéről;

— a tényleges családméret a kétgyermekesnél fog stagnálni — a közeljövőben. Nagyobb távú előrelátásokba nem bocsátkozhatunk. Annyit azonban felmérésünk tapasztalatára támaszkodva megkockáztathatunk: a generációváltás után valószínű, hogy a háromgyermekes család is gyakoribb lesz. Lejátszódhat olyan folyamat (mint a névadásnál), hogy az értelmiségi tudatos cselekedetét más rétegek motiválás nélkül, divatból követik. A közeljövőben viszont a munkásnők a társadalmi mobilitás és városiasodás következtében elkerüli a négynél több gyermek születését. A gyermektelen és egykés családok az erősödő társadalmi el-

várás, a növekvő tudatszint és életszínvonal, a félnormás és bedolgozó munkalehetőségek kiterjesztésével felemelik családonkénti gyermekszámukat.

Mikor születik az első gyermek?

A gyermek minden időben „áldást” jelentett, akinek érkezését az esemény fontosságának kijáró népszokásokkal ünnepelték. A hagyományos családban a gyermek egyrészt a munkaerő növekedését jelentette, másrészt a sok gyermek az elesettséget és szegénységet is elősegítette. A házasságkötés után azonnal várták a gyermeket. Napjainkban a gyermek nem jelent a családnak sem munkaerőt, sem szegénységet. Az egészségügyi ellátás és az életszínvonal emelkedésének köszönhetően minimálisra csökkent a gyermekhalandóság.

Melyik az az életkor, melyben a nő a legalkalmasabb a szülésre és gyermeknevelésre? Asszonyaink véleménye szerint 20—30 év között. A vélemények nemcsak a biológiailag ajánlatos kort veszik figyelembe, hanem a társadalmi érettség fokát is.

Az első gyermek fölmérésünk családjainál a házasságkötés után átlag 2,2 évre született. Leggyakoribb az egy évre születés (34 eset); két évre (19 eset), három évre (6 eset), négy évre (5 eset), hat évre két esetben, kilenc és tíz évre két esetben. Tehát általános gyakorlat az „egy évet várni”. Az átlagszám ködösíti az előfordulási gyakoriságot. Például egyetlen tízéves eset és tíz egyéves eset átlaga 5,1 év, holott a tízéves eset kivételnek is vehető. Az első gyermek szülésénél az anyák átlagos életkora 24,6 év. Közvetlen a házasság után történő szülést ajánlják nyolcan. A vélemény egyezik a valósággal fele-fele arányban, s nemegyezéseknél az első gyermek két-három évre született. A házasságkötés első évében ajánlatosnak tartják a szülést a fiatalkori könnyebb nevelés miatt. Egészségi szempontból nem javasolják a terhesség elodázását.

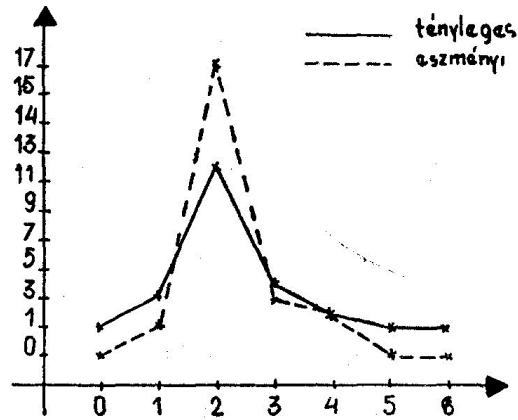
Egy év eltelését 17-en vélik ideálisnak. A vélemény 16 esetben egyezik a gyakorlattal. A motivációs alap családvédelmi indítékú, a házasság stabilitását és anyagi megalapozását célozza: „egy év a fiataloké, a többi a felelősségé, kötelességé”; „kell egy év, amíg a házastársak összeszoknak”; „anyagilag alapoznak”.

Két év eltelése mellett vannak 27-en. Valóság és eszmény egyezik hat esetben. Az eltérés a gyermeknevelés negatív tapasztalatából ered, mert ezekben a családokban vagy a házasságkötés után azonnal született a gyermek, vagy négy-öt évre. Ebben a csoportban a család anyagi megalapozása mellett megjelenik a lakás és lakberendezés elsődlegességének igénye, a házasság szilárdságának időbeni ellenőrzése és a hosszabb szórakozási periódus szükségessége is.

A három évi várakozást 16-an tartják a legjobbnak. Eltérés van három esetben. Az eltérő véleményeket szintén negatív tapasztalat alapján formálták, az első gyermek az egyik családnál egy évre, a másiknál tíz évre született. Ennél a csoportnál az anyagi megalapozás dominál a szórakozással együtt. Négyéves eszménye öt családnak van, egyezés három esetben. Az érvelésnél a szórakozás igénye az uralkodó.

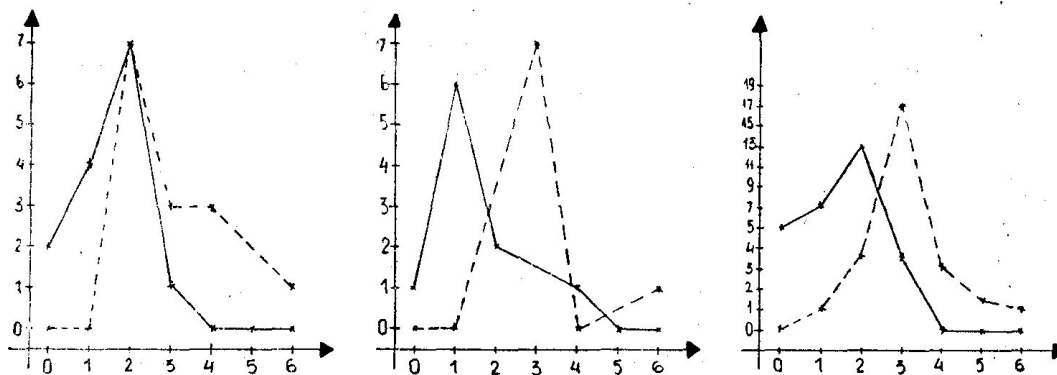
A kinyilatkoztatott vélemények őszinteségét kérdéssel ellenőriztük: „Mi fontosabb fiatal házásoknak, először legyen meg a gyermek, előbb

szórakozzanak, vagy először az anyagi alapra összpontosítsanak?” Azok, akik azonnal a házasságkötés utánra javasolták a gyermek születését, elsődlegesnek tartják a gyermeket 60%-ban, 40%-uk az anyagi alapot és szórakozást tartja fontosabbnak. Az egyévi várankozást valló vélemények-

A munkások tényleges és eszményi családonkénti gyermekszáma

nél 41%-kal vezet az anyagi alap fontossága, 34% a szórakozást véli legelsőnek, míg 25% a gyermeket. A két év várankozást ajánlóknál elsődleges az anyagi alap megteremtése (70%), utána a szórakozás (30%). A hároméves várankozást véleményezőknél első a lakás (45%), második a szórakozás (42%) és utána a gyermek (13%). A megkérdezettek összességéből az anyagi megalapozás elsődleges a családok 64%-ának, a gyermek mindenekelőtt 20%-nak és a szórakozás 16%-nak. A véleménynyilvánítás őszinteségét, az első gyermek születési évét illetően, igazolja a fontossági sorrend felállítása; ahogy növekedik a várankozási évszám, úgy csökken a gyermek elsődleges fontosságát fenntartó vélemények százaléka és növekedik a szórakozásé. Helyes az a vélemény, hogy a gyermeket anyagilag és lelkileg *felkészülve* kell fogadni. Am nagyon tág körű az anyagi alap fogalma, és családonként változó az alapot alkotó javak leltára. A családok motiválása az első gyermek születé-

A tisztviselők, a technikusok és az egyetemet végzettek tényleges és eszményi családonkénti gyermekszáma

sére vonatkozóan a család érzelmi és anyagi szilárdságát tartja szem előtt. A családok megfelelő komolysággal és felelősséggel viszonyulnak a gyermekneveléshez.

A gyermekek közti korkülönbség

Felmérésünkben az első és második gyermek születése között átlag 3,4 év különbség van. Egy év korkülönbség nyolc esetben, két év korkülönbség 12 esetben, három év korkülönbségi 8 esetben, négy év korkülönbség 7 esetben, öt év korkülönbség 7 esetben, hat év korkülönbség 3 esetben, hét év korkülönbség 3 esetben, nyolc, illetve kilenc év korkülönbség 1—1 esetben mutatkozik. Családjaink, ha lehetőségük lenne újratekinteni, elkerülnék a túl nagy korkülönbséget. A gyermekek között egy év korkülönbséget tartanak ideálisnak 12-en. Az indíték kétféle, vagy az anya, vagy a gyermek javát keresi: „jobban megtalálják a gyermekek egymással a hangot”; „van, akivel játszodjanak, közös a problémájuk”; „a kettő egyszerre, egy bajjal felnő”; „a kisebb tanulhat a nagyobbtól”.

A két évet javaslok is az anyát és gyermeket tartják szem előtt: „egyik gyermek vigyáz a másikra”; „egyszerre gyermekek, közeli a lelki-világuk”; „a kisebb tanulhat a nagyabbtól”; „pihenjen az anya egy évet”.

Három év korkülönbséget azért tartanak ideálisnak, mert egyik gyermek fejlődése nem akadályozza a másikat: „egyik segít a másiknak”; „a nagyobb segít vásárolni”; „két kicsivel egyszerre sok baj van”.

A három és négy év korkülönbséges eszménynél a gyermek java háttérbe szorul az anya javát szolgáló érvek mellett. Megjelenik a szórakozási lehetőség kívánása is.

Harmadik szüléskor felmérésünkben az anyák átlagéletkora 27,9 év, az előző szüléshez viszonyított korkülönbség 2,7 év. A többgyermekes anyák gyermekei között nincs nagy korkülönbség.

A gyermekek születésének idejét kifejező óhaj és gyakorlat között nincs akkora szakadék, mint az ideális és tényleges gyermekszám között.

Családtervezési értékeink az országos átlagtól eltérőek. Nálunk az első szülés életkora 24,6 év, az országos 21,7 év; a második szülés nálunk 26,8, az országos 25,3 év; a harmadik szülés idejekor nálunk a nők átlag 27,9 évesek, az országos átlag 28,2 év. Magasabb az átlagos iskolázási fok, és népességünk városiasodó jellegű. Ettől az eltéréstől eltekintve értékeink kiegyensúlyozottabbak. Például a férjhez menési kor országos átlaga 23 év, nálunk 22,7 év.

A családtervezés felmérése paradox eredményre vezetett; arra, hogy népességünkben *nem beszélhetünk tulajdonképpeni családtervezésről*. A válaszok nem tudatosan kitűzött és követett célra utalnak, hanem csak vélemények. A házasság előtt álló fiatalok családelképzelése vagy romantikus jellege miatt irreális, vagy nem is létezik. Fiatal, érettségizett lányok vonakodva és elképedve válaszoltak: „hogyan is lehet ilyesmit

kérdezni?” Megkérdeztük, az iskolában, osztályfőnöki órán beszéltek-e ilyen problémákról? „Igen — válaszoltak —, de egyikünk sem szólt egy szót sem, hallgattunk.” Olyan területen végeztük kutatásunkat, ahol a probléma felvetése talán lényegesebb az esetleges, *helyi* megoldások ajánlásánál. Általános érvényűnek tartjuk az ifjúság hiányos felkészítését. Tisztázni kell az ifjúság előtt világosan azt a kérdést, hogy mindenkire — neme alapján — meghatározott feladat hárul a családi életben, olyan feladatok, melyek egyenrangúak és -értékűek. Meg kell tanítani az ifjúságot saját képességeinek, lehetőségeinek és helyzetének reális felmérésére.